

การพัฒนาจิตอาสาของครูตามหลักพุทธธรรม
The Development Of Service Mind Of Teachers
Based On Buddhamma

จามรี ศิริจันทร์

โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยชั้นวิทยาคาร อำเภอกูเวียง จังหวัดขอนแก่น

บทคัดย่อ

การพัฒนาจิตอาสาของครูตามหลักพุทธธรรม น้อมนำสู่ความเจริญงอกงามในจิตใจของครู ผู้เป็นปูชนียบุคคล อบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นคนดีมีคุณธรรมเพื่อให้ศิษย์ได้นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียนไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ครูที่ดีต้องมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ต่อศิษย์ เมื่อเป็นเช่นนี้การพร่ำสอนต้องอาศัยเทคนิคที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของลูกศิษย์แต่ละคน ครูที่ดีต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณธรรม 4 ประการ คือ 1) มีเมตตา เสียสละ อนุเคราะห์ สงเคราะห์ 2) มีกรุณา โดยฝึกให้เป็นผู้ที่มีความสงสารต่อศิษย์ เมื่อสอนต้องสอนด้วยความกรุณา ใจกว้างที่ไพเราะซาบซึ้งใจ พูดสุภาพอ่อนโยน 3) มีมุทิตา โดยการฝึกไม่มีความอิจฉาริษยาต่อศิษย์ 4) มีอุเบกขา โดยการฝึกให้มีการปล่อยวางและประพฤติปฏิบัติด้วยความเสมอต้นเสมอปลาย

สังคหัตถ์ 4 อันเป็นคุณธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจลูกศิษย์ครูต้องเป็นผู้ให้ความรู้ เสียสละ สงเคราะห์ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และแบ่งปัน พูดสุภาพ พูดแนะนำสั่งสอนสิ่งที่เป็นประโยชน์ สร้างประโยชน์ให้กับคนอื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน วางตัวให้เหมาะสม ปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลาย ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ร่วมทุกข์ร่วมสุข และสร้างบุคลิกให้น่าเลื่อมใสศรัทธา แล้วครูที่มีจิตตั้งพรหมมีการปฏิบัติด้วยสังคหัตถ์จะเป็นครู ผู้มีจิตอาสาที่น่าเลื่อมใสศรัทธา เป็นพลังในการสร้างสรรค์สังคมและประเทศชาติสืบไป

คำสำคัญ : การพัฒนาจิตอาสาของครู, จิตอาสา, พุทธธรรม

Abstract

The development of service mind of teachers based on Buddhaddhamma leads to mental prosperity of teachers who are the great masters in teaching their students virtues and application of learnt knowledge in daily life. In their mind, good teachers must have kindness (Pāli: *mettā*), compassion (Pāli: *karuṇā*), sympathetic joy (Pāli: *muditā*) and equanimity (Pāli: *upekkhā*) towards their students. They must wish their students to have happiness and be optimistic in understanding differences of their students in terms of physical, mental and emotional,. The good teachers must develop themselves to have four virtues as follows: 1) kindness by training themselves to control their anger forgiveness; 2) compassion by training themselves to have pity towards their students, teaching with compassion 3) sympathetic joy by training themselves success; and 4) equanimity by training themselves to be neutral and to have constant actions with the application of doctrine called

The bases of social solidarity (*Saṅgahavatthu*), the virtue that holds the students' minds. The teachers are responsible for knowledge sharing, being generous, having good and cheerful speech, useful suggestions, giving encouragement, creating harmony, providing assistance in physical, financial and mental aspects, providing public help, When the teachers have their minds as same as that of the Brahma and continuously practice the dhamma of the bases of social solidarity, they will have service mind as the power for positively creating the society and nations.

Key words : Development of Service Mind of Teachers, Service Mind, Buddhaddhamma

บทนำ

สังคมไทยยกย่องครูให้เป็นปูชนียบุคคล เป็นผู้สร้างและพัฒนาศักยภาพของคนในชาติ ครูเป็นคนที่ให้การอบรมสั่งสอนให้ศิษย์เป็นคนดีตามที่สังคมต้องการ เมื่อเป็นเช่นนี้ครูต้องมีจิตวิญญาณที่เต็มเปี่ยมด้วยคุณธรรมจริยธรรมด้วยการยกระดับจิตให้สูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูจะต้องมี “จิตอาสา” ถ้าครูมีจิตอาสาแล้วประโยชน์ที่จะเกิดตามมาในอนาคตจะมากมายมหาศาลซึ่งในเรื่องนี้พระพุทธรองค์ผู้ทรงเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ โดยพระพุทธรองค์ทรงนำหลักธรรมคำสอนสู่สาธุชนหลังจากที่พระพุทธรองค์ตรัสรู้แล้ว พระพุทธรองค์ทรงประกาศหลักธรรมให้ผู้อื่นรู้ตามด้วยการแสดงธรรมที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย 4/32/40) การทำงานของพระพุทธรองค์ได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการทำงานของจิตอาสาที่พระพุทธรองค์ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่การเผยแผ่ศาสนาพุทธอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นทำงานด้วยจิตอาสาอย่างแท้จริง ไม่หวังค่าจ้างหรือรางวัลใดๆ เป็นการทำงานเพื่อประโยชน์ของคนมากเพื่อให้คนพ้นจากความทุกข์ พบความสุขอย่างแท้จริงพระพุทธรองค์ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย 1/2/2) ดังนั้น พระพุทธรองค์จึงได้ถูกขนานนามว่าเป็นบรมครูที่ยิ่งใหญ่ เป็นครูที่มีจิตอาสาที่นำพาชาวโลกสู่ความพ้นทุกข์ ยกระดับจิตวิญญาณของคนให้สูงขึ้น ซึ่งการกระทำเช่นนี้ถือว่าเป็นผู้มีจิตอาสาที่น่าศรัทธาเลื่อมใส

ครูที่มีจิตอาสา คือ ครูที่มีจิตที่พร้อมจะสละเวลาแรงกายและสติปัญญาเพื่อสาธารณประโยชน์เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดีเป็นจิตที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมคือความสงบเย็นและพลังแห่งความดีจิตอาสาเป็นจิตที่มีการเสียสละจิตที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นผู้มีจิตพร้อมที่จะเป็นอาสาสมัครมีความเมตตากรุณาเป็นจิตที่เปี่ยมด้วยความสงบเย็นและเต็มไปด้วยพลังแห่งความดีเพื่อสร้างสังคมให้เกิดสันติ ครูที่ดีต้องพัฒนาจิตเป็น “จิตอาสา” ในการอบรมสั่งสอนทั้งด้านวิชาการและคุณธรรมจริยธรรม ปลุกจิตสำนึกที่ดีงามให้กับลูกศิษย์ซึ่งจะเป็นกำลังของชาติต่อไป

การน้อมนำหลักพุทธธรรมสู่การปฏิบัติเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการยกระดับจิตใจของครูให้มีความเป็นจิตอาสา ที่จะช่วยพัฒนาสังคมและประเทศชาติได้เป็นอย่างดีอีกทางหนึ่ง เป็นการบูรณาการนำหลักธรรม แนวคิด ความรู้ และหลักการของพระพุทธศาสนาเป็นฐาน เพื่อประสานเนื้อหา หลักการ กิจกรรม การฝึกปฏิบัติ ประยุกต์เข้ากับศาสตร์ต่างๆ สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อพัฒนาจิตอาสาของครู ซึ่งพัฒนาได้

จากหลักธรรมหลายอย่างในพระพุทธศาสนา แต่ในที่นี้ผู้วิจัยมุ่งประเด็นนำหลักธรรมสองหมวดมาบูรณาการเข้าด้วยกัน คือ หลักพรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนการยกระดับจิตใจ และสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่น้อมนำไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งหากครูมีจิตใจที่เป็น จิตอาสา และมีการประพฤติปฏิบัติด้วยสังคหวัตถุ เชื่อมต่อความระดับจิต ผู้วิจัยเห็นว่าความสัมพันธ์นี้มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ทำการวิจัยเพื่อศึกษาและวิเคราะห์การพัฒนาจิตอาสาของครูตามหลักพุทธธรรม โดยศึกษาวิเคราะห์เฉพาะกลุ่มครูผู้สอนในระดับประถมศึกษา ยกระดับจิตของครูผู้ซึ่งมีหน้าที่อบรมสั่งสอนศิษย์อันเป็นทรัพยากรสำคัญของชาติ เป็นครู ที่มี “จิตอาสา” ที่สูงขึ้น เป็นพลังในการสร้างสรรค์สังคมและประเทศชาติต่อไป

จิตอาสาของครูในสังคมปัจจุบัน

ครูผู้สอนในระดับประถมศึกษา มีหน่วยงานที่รับรองคุณสมบัติคือ ครุสภาโดยมีมาตรฐานความรู้และประสบการณ์วิชาชีพ ซึ่งปัจจุบันใช้ข้อบังคับครุสภาว่าด้วยมาตรฐานวิชาชีพ พ.ศ. 2556 ต้องประพฤติตนตามจรรยาบรรณของวิชาชีพและแบบแผนพฤติกรรมตามจรรยาบรรณของวิชาชีพ (ราชกิจจานุเบกษา, 2556) ครูจะต้องปฏิบัติตามจรรยาบรรณของวิชาชีพซึ่งหมายถึง มาตรฐานการปฏิบัติตนที่กำหนดขึ้นเป็นแบบแผนในการประพฤติตน ซึ่งผู้ประกอบวิชาชีพทางการศึกษาต้องปฏิบัติตามเพื่อรักษาและส่งเสริมเกียรติคุณชื่อเสียง และฐานะของผู้ประกอบวิชาชีพทางการศึกษาให้เป็นที่เชื่อถือศรัทธาแก่ผู้รับบริการและสังคม อันจะนำมาซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรีแห่งวิชาชีพดังนั้นครูจะต้องประพฤติปฏิบัติ คือ ต้องมีวินัย ในตนเองพัฒนาตนเองด้านวิชาชีพบุคลิกภาพและวิสัยทัศน์ให้ทันต่อการพัฒนาทางวิทยาการ เศรษฐกิจสังคมและการเมืองอยู่เสมอต้องรักศรัทธาซื่อสัตย์สุจริตรับผิดชอบต่อวิชาชีพและเป็นสมาชิกที่ดีขององค์กรวิชาชีพต้องรักเมตตาเอาใจใส่ช่วยเหลือส่งเสริมให้กำลังใจแก่ศิษย์ และผู้รับบริการตามบทบาทหน้าที่โดยเสมอหน้า ต้องส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ทักษะและนิสัยที่ถูกต้องดีงามแก่ศิษย์และผู้รับบริการตามบทบาทหน้าที่อย่างเต็มความสามารถด้วยความบริสุทธิ์ใจ ต้องประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งทางกายวาจาและจิตใจ ต้องไม่กระทำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อความเจริญทางกายสติปัญญาจิตใจอารมณ์และสังคมของศิษย์และผู้รับบริการ ต้องให้บริการด้วยความจริงใจและเสมอภาคโดยไม่เรียกรับหรือยอมรับผลประโยชน์จากการใช้ตำแหน่งหน้าที่โดยมิชอบพึงช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันอย่างสร้างสรรค์โดยยึดมั่นในระบบคุณธรรมสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ พึงประพฤติปฏิบัติตน

เป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนาเศรษฐกิจสังคมศาสนาศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญา
สิ่งแวดล้อมรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมและยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย
อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (ราชกิจจานุเบกษา, 2556)

คุณสมบัติของครูตามหลักพุทธธรรม

คุณสมบัติของครูผู้สอนตามหลักพุทธธรรม คือครูจะต้องประกอบไปด้วย
สาระสำคัญธรรม 2 ประการคือ บุคลิกภาพและคุณธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต,
2556) ดังนี้

1. บุคลิกภาพ ได้แก่ ความสง่างาม วาจาสุภาพสละสลวย กิริยามารยาทงดงาม
น่าเลื่อมใสมีคุณสมบัติผู้ดี เป็นที่ยอมรับของสังคม มีบุคลิกลักษณะมีเสน่ห์ พร้อมไปด้วยความ
องอาจความสง่างามความสงบเยือกเย็นการแสดงธรรมของพระองค์นอกจากแจ่มแจ้งด้วยสัจ
ธรรมแล้วยังก่อให้เกิดความรู้สึกเพลิดเพลินสุขใจและมีธรรม 4 ประการ คือ รูปลัปปมานิก
โฆสัปปมานิกธัมมัมปมานิก และสุวิชาจรณสัมปันนะ (มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราช
วิทยาลัย, 2555) อธิบายได้ดังนี้

1) ความสง่างามของรูป เรียกว่า รูปลัปปมานิก รูปร่าง หน้าตา ผิวพรรณ คือ ถึง
พร้อมด้วยความงดงามด้วยรูปร่างหน้าตา กิริยามารยาท ผิวพรรณสะอาดผ่องใส มีระเบียบ
วินัยทางร่างกายที่ดีอารมณ์เบิกบานแจ่มใสใครได้พบเห็นก็จะเป็นมงคลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

2) ความงามของเสียงหรืองามเสียงเรียกว่า “โฆสัปปมานิก” มีความงดงามใน
การพูด ในคำพูด การบอกกล่าวด้วยน้ำเสียงที่ดีประเสริฐดุจ “เสียงของพรหม” 8 ลักษณะ
คือ

2.1) วิธัสฺสโฐ (ไพเราะ)	2.2) วิญญูญโย (ชัดเจน)
2.3) มัญชุ (นุ่มนวล)	2.4) สวณีย (ชวนฟัง)
2.5) พินทุ (กลมกล่อม)	2.6) อวิสารี (ไม่แตกพร่า)
2.7) คัมภีโร (ลึกซึ้ง)	2.8) นินนาที (ก้องกังวาน)

ผู้สอนต้องบริหารวาจา ให้มีความงามทั้ง 8 อย่าง ต้องรู้จักแต่งเสียง ให้สวยงาม
เหมาะสมกับความเป็นครูไม่ประกอบ “วจีทุจริต” นั่นเอง

3) ความสง่างามในความรู้และสติปัญญา เรียกว่า “ธัมมัมปมานิก” บุคลิกภาพ
ทางสติปัญญาเป็นเรื่องของชาวปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดย

กระบวนการทางพันธุกรรม ครูจึงต้องพัฒนาตัวเอง ครูจึงต้องพัฒนาตนเองให้มีความสามารถ เฉลียวฉลาดเป็นนักปราชญ์ เปี่ยมด้วยสติปัญญา มีบุคลิกภาพทางสติปัญญาที่ดี ประกอบด้วย “สัปปุริสธรรม 7” คือธรรมของคนดี ธรรมของสัตบุรุษ คือ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้คน และรู้ชุมชน

4) ความประพฤติดี หรือตามลักษณะธรรมของการเป็นครูดีของวัฒนธรรมไทยที่ถือว่าครูที่ดีจะต้องมี “หลักธรรม 3 สุ สุวิชาโน คือ เป็นผู้มีความรู้ดี สุสาสน์ คือ เป็นผู้สอนดี รู้จักชี้แจง ชักจูง ปลุกใจ ให้เกิดความเพลิดเพลินในการเรียน และสุปฏิปันโน คือ เป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติตนดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และบุคคลอื่น

2 คุณธรรม มี 3 ประการ คือ ปัญญาคุณ วิสุทธิคุณ และกรุณาธิคุณ ดังนี้

1) ปัญญาคุณที่เกี่ยวกับงานสอนขอยกมาแสดง 2 อย่าง คือ ทศพลญาณและปฏิสัมภิทา ในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งอธิบายเป็นความหมายแห่งผู้สอนทั่วไปพอจะปฏิบัติได้ ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2556)

1.1) ทศพลญาณ

1.1.1) ฐานาฐานญาณ มีความรู้เข้าใจในเนื้อหาและขอบเขตของกฎเกณฑ์และหลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและที่จะนำมาใช้ในการสอนอย่างชัดเจนตลอดจนรู้ขีดขั้นความสามารถของบุคคลที่มีพัฒนาการอยู่ในระดับต่างๆ

1.1.2) กรรมวิปากญาณ มีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์เป็นอย่างดี

1.1.3) สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ รู้วิธีการและกลวิธีปฏิบัติต่างๆ ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ.

1.1.4) นานาธาตุญาณ มีความรู้ในวิชาสรีรวิทยาและจิตวิทยาอย่างน้อยให้ทราบองค์ประกอบต่างๆ และการปฏิบัติหน้าที่ขององค์ประกอบเหล่านั้น ในกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลและถ้าเป็นไปได้ควรมีความรู้ทั่วไปอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะในทางวิทยาศาสตร์เพื่อรู้จักสภาวะของสิ่งทั้งหลายและมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อสิ่งเหล่านั้น อันจะเป็นเครื่องเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการสอนให้ได้ผลดียิ่งขึ้น.

1.1.5) นานาธมุตติกญาณ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านความโน้มเอียงแนวความสนใจและความถนัดโดยธรรมชาติ

1.1.6) อินทรีย์ปโรปริยัตตญาณ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านระดับสติปัญญาความสามารถพัฒนาการด้านต่างๆ และความพร้อมที่จะเรียนรู้.

1.1.7) ฌานาภิสังกเลสาทิญาณ รู้ปัจจัยต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคถ่วงหรือส่งเสริมเพิ่มพูนผลสำเร็จของการเรียนรู้และการฝึกอบรมในระดับต่างๆ กับรู้จักใช้เทคนิคต่างๆ เข้าแก้ไขหรือส่งเสริมการเรียนรู้และการฝึกอบรมให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี.

1.1.8) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ รู้ประวัติพื้นเพเดิมและประสบการณ์ในอดีตของผู้เรียน.

1.1.9) จตุปปาตญาณ พิจารณาสังเกตดูผู้เรียนในขณะที่เขามีบทบาทอยู่ในชีวิตจริงภายในกลุ่มชนหรือสังคมสามารถรู้เท่าทันและเข้าใจพฤติกรรมต่างๆ ที่เขาแสดงออกในขณะนั้นๆ ว่าเป็นผู้มีปัญหาหรือไม่อย่างไรมองเห็นสาเหตุแห่งปัญหานั้นและพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือแก้ไขได้ทันที.

1.1.10) อาสวักขยญาณ รู้ชัดเข้าใจแจ่มแจ้งและแน่ใจว่าผลสัมฤทธิ์ที่เป็นจุดหมายนั้นคืออะไรเป็นอย่างไรและตนเองสามารถกระทำผลสัมฤทธิ์นั้นให้เกิดขึ้นได้จริงด้วย.

1.2) ปฏิสัมภิตาคือปัญญาแตกฉานในด้านต่างๆ ได้แก่

1.2.1) อรรถปฏิสัมภิตา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในความหมายของถ้อยคำข้อความหรือข้อธรรมต่างๆ สามารถขยายความแยกแยะออกไปได้โดยพิสดารแม่นยำ เห็นเหตุใดๆ ก็สามารถคิดเชื่อมโยงแยกแยะกระจายความคิดออกไปล่วงรู้ถึงผลต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นได้แปลสั้นๆ ว่าปัญญาแตกฉานในอรรถ

1.2.2) ธรรมปฏิสัมภิตา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในหลักหรือข้อธรรมต่างๆ สามารถจับใจความของคำอธิบายที่กว้างขวางพิสดารมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้เมื่อมองเห็นผลต่างๆ ที่ปรากฏก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้แปลสั้นๆ ว่าปัญญาแตกฉานในธรรม

1.2.3) นิรุตติปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉานในภาษารัฐภาษาต่างๆ และรู้จักใช้ถ้อยคำชี้แจงแสดงอรรถและธรรมให้คนอื่นเข้าใจและเห็นตามได้แปลสั้นๆ ว่าปัญญาแตกฉานในนิรุกติ

1.2.4) ปฏิภาณปฏิสัมภิตา ความมีไหวพริบสามารถเข้าใจคิดเหตุผลได้เหมาะสมทันการณ์และมีความรู้ความเข้าใจชัดในความรู้อย่างต่างๆ ว่ามีแหล่งที่มา

ประโยชน์อย่างไรสามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหลายเข้าด้วยกันสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ได้แปลสั้นๆ ว่าปัญญาแตกฉานในปฏิกิริยา

2) วิสุทธิคุณคือความบริสุทธิ์ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งเช่นกันที่จะทำให้ผู้เรียนเชื่อถือและเลื่อมใสความบริสุทธิ์นี้อาจมองได้จากลักษณะต่างๆ ดังนี้:-

ก. เป็นผู้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากอวิชชาและกิเลสทั้งปวงไม่กระทำความชั่วทั้งทางกายทางวาจาและทางใจไม่มีเหตุที่ใครจะยกขึ้นตำหนิได้

ข. ทำได้อย่างที่สอนคือสอนเขาอย่างไรครูเองก็ประพฤติปฏิบัติอย่างนั้นด้วยอย่างพุทธพจน์ที่ว่าตถาคตพูดอย่างใดทำอย่างนั้น จึงเป็นตัวอย่างที่ดีและให้กับนักเรียนเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของคำสอนได้

ค. มีความบริสุทธิ์ใจในการสอนโดยสอนนักเรียนด้วยมุ่งหวังประโยชน์แก่เขาอย่างเดียวไม่มีใจเคลือบแฝงด้วยความหวังผลประโยชน์ส่วนตนหรืออามิสตอบแทนใดๆ

3) กรุณาคุณ สั่งสอน ช่วยเหลือโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ทั้งที่เป็นกลุ่มและรายบุคคล ไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนทั้งสองฝ่าย คิดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตน สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย และสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งปวงความกรุณาที่แสดงออกอย่างได้ผลดีนั้นต้องอาศัยมีอุเบกขาและสติสัมปชัญญะเข้าประกอบด้วยในกรณีต่างๆ และในกรณีนั้นๆจะต้องเข้าใจความหมายของอุเบกขาให้ถูกต้องด้วย (มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2555)

คุณลักษณะของครูตามหลักพุทธธรรม

ความกรุณาที่แสดงออกในการอบรมสั่งสอนย่อมเป็นส่วนประกอบสำคัญให้เกิดคุณลักษณะของผู้สอนอย่างที่เรียกว่าองค์คุณของกัลยาณมิตรซึ่งมี 7 ประการ ดังนี้

- 1) ปิโย- น่ารัก (ในฐานะเป็นที่วางใจและรู้สึกสนิทสนม)
- 2) ครุ- น่าเคารพ (ในฐานะให้เกิดความรู้สึกรอบอุ้มใจเป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย)
- 3) ภาวนีโย- น่ายกย่อง (ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง)
- 4) วตฺตา- รู้จักพูด (คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือนเป็นที่ปรึกษาที่ดี)
- 5) วจนฺทโม- อดทนต่อถ้อยคำ (พร้อมที่จะรับฟังคำซักถามต่างๆ อยู่เสมอและสามารถรับฟังได้ด้วยอารมณ์ไม่เบื่อ)
- 6) คมภีรณฺจกฺกํ กตฺตา- (กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่างๆ ที่ลึกซึ้งได้)

7) โนจฐาเน นิโยชเย- (ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย)

พระพุทธศาสนาถือว่าความสัมพันธ์ของผู้สอนที่มีต่อผู้เรียนนั้นอยู่ในฐานะเป็น กัลยาณมิตรคือเป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำผู้เรียนให้ดำเนินก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งการฝึกอบรม องค์คุณทั้ง 7 นี้ เป็นคุณลักษณะที่ผู้สอนหรือครูผู้มีความกรุณาโดยทั่วไปจะมีได้ไม่จำกัด เฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น

การพัฒนาจิตอาสาของครูตามหลักพุทธธรรม

การพัฒนาจิตอาสาของครูทำได้จากหลักธรรมหลายอย่างในพระพุทธศาสนา แต่ในที่นี้ผู้วิจัยมุ่งประเด็นนำหลักธรรมสองหมวดมาบูรณาการเข้าด้วยกัน คือพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 ดังนี้

1. หลักพุทธธรรม

1.1 พรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร 4 (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย 11/305/259) คือธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิมี 4 ประการดังนี้

- 1) เมตตา-ความรักคือความปรารถนาดี
- 2) กรุณา-ความสงสาร
- 3) มุทิตา-ความเบิกบานพลอยยินดี
- 4) อุเบกขา-ความมีใจเป็นกลาง

พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2556) ได้ให้ความหมายว่าพรหมวิหาร 4 คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐ บริสุทธิ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งลายโดยชอบ อันประกอบไปด้วย

1) เมตตา ความรัก ปรารถนาดีอยากให้เขามีสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ถ้วนหน้า

2) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของสัตว์ทั้งปวง

3) มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการ
แช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมี
สุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

4) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็น
ด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขู ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็น
กรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ
พร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่
ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาสมควรได้รับ
ผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน

1.2 สังคหัตถ์ 4

สังคหัตถ์ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย 11/210/170) คือเรื่องที่จะ
สงเคราะห์กันคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นไว้ได้หลักการสงเคราะห์คือช่วยเหลือ
กันยึดเหนี่ยวใจกันไว้และเป็นเครื่องเกาะกุมประสานโลก คือ สังคมแห่งหมู่สัตว์ไว้ดุจสลักยึด
รถที่กำลังแล่นไปให้คงเป็นรถและวิ่งแล่นไปได้มี 4 ประการดังนี้

- 1) ทาน-การแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน
- 2) ปิยวาจา-พูดจาน่ารักน่านิยมนับถือ
- 3) อัตถจริยา-บำเพ็ญประโยชน์
- 4) สมานัตตตา-ความมีตนเสมอคือทำตัวให้เข้ากันได้เช่นไม่ถือตัวร่วมสุข
ร่วมทุกข์กันเป็นต้นนักวิชาการศาสนาได้กล่าวถึงสังคหัตถ์ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2556) ได้ให้ความหมายว่า สังคหัตถ์คือ คือ
เหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี หลักการสงเคราะห์ มี 4 ประการดังนี้

- 1) ทาน-การให้คือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปันช่วยเหลือด้วยตลอดถึงให้
ความรู้และแนะนำสั่งสอน
- 2) ปิยวาจาหรือ เปยยวัชชะ- วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจา
ซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่
ถ้อย ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยินดี
- 3) อัตถจริยา-การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ
บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

4) สมานัตตตา-ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้แก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

2. การพัฒนาจิตอาสาของครูตามหลักพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4

คุณธรรมนำพาให้คนเจริญ เป็นคนโดยสมบูรณ์ ผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ครูผู้สอนระดับประถมศึกษา” ด้วยภาระหน้าที่ของครูที่ต้องปฏิบัติตามบทบาทและจรรยาบรรณแห่งวิชาชีพแล้วยังจะต้องมีคุณธรรมที่สูงยิ่งขึ้นด้วย “ความมีจิตอาสา” เป็นคุณธรรมทรงคุณค่ายิ่งที่จะพึงให้เกิดมีในจิตของครูทุกคนในการสร้างสรรคงานเพื่อพัฒนาการศึกษาต่อไปในอนาคต โดยผู้วิจัยมุ่งประเด็นไปที่ครูและลูกศิษย์ในระดับประถมศึกษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 การพัฒนาจิตอาสาของครูตามหลักเมตตาและสังคหวัตถุ 4

การศึกษาของไทยเริ่มขึ้นในวัด ครูก็คือพระสงฆ์ผู้มีความรู้ทั้งธรรมะของพระพุทธศาสนา อักษรวิธี และศิลปะวิทยาการอื่นๆ นักเรียนก็คือลูกหลานของประชาชนทุกระดับชั้น มาสมัครเป็นลูกศิษย์อยู่ในวัดก็ยอมศึกษาเล่าเรียนไปพร้อมทั้งปรนนิบัติรับใช้พระสงฆ์ผู้เป็นครูอาจารย์ไปด้วย ครูคือภิกษุสงฆ์สอนด้วยความรัก ความเมตตา ลูกศิษย์ก็ศึกษาเล่าเรียนด้วยความเคารพในครูบาอาจารย์ของตนอย่างมาก (อำไพ สุจริตกุล, 2542) คนที่เป็นครูนั้นให้ความรักความเมตตากับศิษย์แล้ว จะต้องมีความอดทนหมั่นฝึกจิตของตนอีกมากเพื่อจะไม่ให้เกิดความลำเอียง อารมณ์เลือกที่รักมักที่ชังที่อาจจะเกิดขึ้นได้ “ในยามที่เราอยากให้สรรพสัตว์ทั้งหลายมีความสุข ความมุ่งมาดปรารถนาที่จะรักก็ได้ก่อเกิดขึ้นภายในตัวเราแล้ว ความปรารถนาที่จะรักนี้ (ดิช นัท ฮัน, 2542)

2.2 การพัฒนาจิตอาสาของครูตามหลักกรุณาและสังคหวัตถุ 4

ในการเจริญกรุณาพรหมวิหารในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวถึงการตัดความกังวลให้สิ้นห่วงก่อนแล้วให้พิจารณาให้เห็นโทษของวิหิงสาคือการเบียดเบียนสัตว์และอาณิสสของกรุณาให้เด่นชัดแล้วจึงเริ่มลงมือเจริญกรุณาพรหมวิหาร (สมเด็จพระพุทธาจารย์ อาจ อาสภมหาเถร, 2556) ความกรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของสัตว์ทั้งปวง ด้วยความกรุณานำมาซึ่งความสุขในสังคมโดยยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือครุณนอกจากจะให้ความรู้ทางวิชาการกับนักเรียนแล้วจะสอนศีลธรรมให้ด้วย หากทางเดินของชีวิตถึงความอับปรางโดยพลัน เจอมรสุมชีวิต คนที่มีความรู้

ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด ก็เพราะเขารู้แต่ในด้านพุทธิศึกษาอย่างเดียว ขาดจริยศึกษาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจ จึงมักใช้ความรู้ในทางที่ผิด เช่นในทางคดโกงหลอกลวงประชาชน เป็นต้น คนที่จะเรียกว่าคนดีได้ จะต้องมั่งทั้งพุทธิศึกษาและจริยศึกษา (วิชาจรณสัมปันโน) (จำนง ทองประเสริฐ, 2539) ดังนั้น ระดับจิตอาสาของครูจะต้องมีให้ถึงความกรุณาที่ลงมือช่วยเหลือให้พ้นจากความโง่เขลาบาปปัญหาและสอนให้มีศีลธรรมเกิดขึ้นในจิตใจของศิษย์ด้วย

2.3 การพัฒนาจิตอาสาของครูตามหลักมูทิตาและสังคหวัตถุ 4

มูทิตาในทางศีลธรรมนั้นต้องการจะกำจัดความริษยาซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้โลกให้วินาศครูในฐานะที่มีบทบาทโดยตรงในการอบรมสั่งสอนศิษย์ เมื่อศิษย์ได้มีความสุขความเจริญ ให้อินดีไปกับลูกศิษย์ด้วยความปลื้มปิติด้วย ดังเช่น นักเรียนในโรงเรียนชนะการแข่งขันทางวิชาการ จบการศึกษา ได้รับทุนการศึกษา ชนะการประกวดต่างๆ ในรอบปี การศึกษามีการจัดวันแห่งเกียรติยศขึ้น เชิญปกครอง คนในชุมชนได้ร่วมยินดีกับนักเรียนด้วยความชื่นชมยินดีในความสำเริงสมหวังของผู้อื่นไม่แสดงความอิจฉาริษยาด้วยการทอดทอนเห็นคนที่เขาดีกว่าตัวไม่ได้ดูได้จากการไปแสดงไมตรีจิตต่อบุคคลอื่นหรือชื่นชมต่อความสำเร็จเป็นบุคคลผู้มีคุณธรรมด้านมูทิตา (พระธรรมกิตติวงศ์ ทองดีสุรเตโช, 2541) ลักษณะของครูผู้มีมูทิตาจิตที่ดีจะไม่แสดงอาการอื่นใดอันน่ารังเกียจเลย ด้วยครูเป็นผู้ให้การศึกษาแก่นักเรียน ครูจะมีจิตใจเข้มแข็งไม่ไขว่คว้าเมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จองอาจยิ่งขึ้นไปก็พลอยยินดีปรีดาปราโมทย์บันเทิงใจด้วย (บุญมี แท่นแก้ว, 2539) ภาวะของจิตที่บันเทิงยินดี ในเมื่อผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญด้วยสมบัติต่างๆปราศจากความริษยา เห็นใครพรั่งพร้อมด้วยสมบัติก็พลอยมีมูทิตาด้วย ตัดความยินร้ายไม่ยินดีด้วยเหตุที่ริษยาเสียได้มูทิตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต

2.4 การพัฒนาจิตอาสาของครูตามหลักอุเบกขาและสังคหวัตถุ 4

ในการพัฒนาจิตอาสาของครู ยกระดับจิตให้อุเบกขาพรหมวิหารนั้น จะต้องได้ปฏิบัติเมตตาพรหมวิหาร กรุณาพรหมวิหาร และมูทิตาพรหมวิหาร ข้อใดข้อหนึ่งในเบื้องต้นให้พัฒนาถึงระดับฌาน (สมเด็จพระพุทธาจารย์ อาจ อาสภมหาเถร, 2556) แล้วจะภาวนาอุเบกขาได้ผลเป็นอย่างดี ครูที่เจริญอุเบกขาไปยังลูกศิษย์ เลือกลูกศิษย์ที่เป็นกลางๆ เป็นอันดับแรก เพ่งจิตเป็นกลางๆ ไปยังลูกศิษย์คนนั้น มองในแง่ที่ทุกคนรวมทั้งตนเอง เป็นผู้ที่มีกรรมเป็นของของตน เมื่อเกิดมาในโลกนี้มาด้วยอำนาจกรรมที่ทำไว้เอง

สรุป

การพัฒนาจิตอาสาของครูตามหลักพุทธธรรม น้อมนำสู่ความเจริญงอกงามในจิตใจของครู ผู้เป็นปูชนียบุคคล อบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นคนดีมีคุณธรรมและความรู้ที่ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต โดยเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ตามหลักพรหมวิหาร 4 มาสู่จิตใจ ครูจะต้องมีจิตวิทยาในการเข้าถึงลูกศิษย์ด้วยว่าควรจะออกแบบการสงเคราะห์อย่างไร ตามหลักสังคัตถุ 4 คุณธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจลูกศิษย์ด้วยการสงเคราะห์ ครูเป็นผู้ให้ความรู้ เสียสละ สงเคราะห์ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และแบ่งปัน พุดสุภาพ พุดแนะนำ สั่งสอนสิ่งที่เป็นประโยชน์ พุดให้กำลังใจ พุดประสานสามัคคี พุดชัดเจนแจ่มใส และมีสาระบำเพ็ญประโยชน์ ส่งเสริมด้านศีลธรรมจริยธรรม ช่วยเหลือด้วยแรงกาย ทรัพย์ และสติปัญญา ช่วยเหลือส่วนรวม อาสาสร้างประโยชน์ให้กับคนอื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน วางตัวให้เหมาะสม ปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลาย ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ร่วมทุกข์ร่วมสุข และสร้างบุคลิกให้น่าเลื่อมใสศรัทธา แล้วครูที่มีจิตตั้งพรหมมีการปฏิบัติด้วยสังคัตถุจะเป็นครูผู้มีจิตอาสาที่น่าเลื่อมใสศรัทธา เป็นพลังในการสร้างสรรค์สังคมและประเทศชาติสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- จำนง ทองประเสริฐ. (2539). *ศาสนาปรัชญาประยุกต์*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : บริษัทคอมแพคท์ พรินท์ จำกัด.
- ดิช นัท ฮัน. (2542). *เมตตาภาวนา คำสอนว่าด้วยรัก*. แปลโดย ธารา รินคานต์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- บุญมี แท่นแก้ว. (2539). *จริยศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2541). *พระในบ้าน*. กรุงเทพมหานคร : คณาจารย์ธรรมการพิมพ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต. (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 24). กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- _____. (2556). *พุทธวิธีในการสอน*. (พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สว.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2555). *พุทธวิธีการสอน*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชกิจจานุเบกษา. (2556). *ข้อบังคับคุรุสภาว่าด้วยมาตรฐานวิชาชีพ พ.ศ. 2556*. เล่ม 130 ตอนพิเศษ 130ง. 4 ตุลาคม 2556.
- สมเด็จพระพุทธาจารย์ อาจ อาสภมหาเถร. (2556). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสเถระ รจนว.* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร : บริษัทนาเพรสจำกัด.
- อำไพ สุจริตกุล. (2542). *คุณธรรมครูไทยในความรู้คู่คุณธรรม รวมบทความเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม และการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.